

УДК 81'255.4

А.О. Колесник, канд. техн. наук, ст. викл.

О.Ф. Бєлікова, викл.

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ПРИЙОМИ ПІД ЧАС ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ

Розглянуто перекладацькі прийоми перекладу складних термінологічних випадків наукової літератури. Наведено оптимальні шляхи вирішення труднощів лексичного характеру, що виникають під час перекладу наукових текстів.

Рассмотрены переводческие приемы перевода сложных терминологических случаев научной литературы. Представлены оптимальные пути решения трудностей лексического характера, которые возникают при переводе научных текстов.

The translating methods of difficult terminological cases of scientific literature are considered. The optimum ways of difficulties decision of the lexical character during the scientific texts translation are presented.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Переклад наукових текстів відіграє важливу роль у житті кожної країни, тому що є одним із факторів розвитку тієї чи іншої наукової сфери. Під час дослідження труднощів перекладу наукових текстів, можливо визначити низку чинників, що впливають на цей процес. Одним із чинників є відсутність розгорнутого матеріалу, присвяченого аналізу термінологічних та стилістичних особливостей труднощів перекладу наукових текстів та такі чинники, як незмінна зацікавленість вивчення англійської мови; зв'язки між народами, що розвиваються; постійна потреба людини спілкуватися й пізнавати нове; потреба використання англійської мови у професійній діяльності, яка збільшується; постійне удосконалення термінологічних систем у галузі наукового значення, а також необхідність приведення українських термінологічних систем до міжнародних стандартів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переклад наукових текстів викликає, в першу чергу, певні термінологічні та жанрово-стилістичні труднощі. Причинами існування термінологічних труднощів перекладу, перш за все, є розбіжності в картині світу англійської та української мов, особливості багатозначності англійських і українських слів, відсутність у мові перекладу відповідників нових термінів, особливості словотвору і термінотворення в англійській та українській мовах та інше але існує низка перекладацьких прийомів, що дозволяє при коректному їх використанні подолати будь-які лексичні труднощі.

Різні аспекти даної проблеми розглядалися в низці праць, які, проте, переважно стосувалися української мови, зокрема аналізувалися синтаксичні відношення в українській термінології, міжмовна термінологічна омонімія як проблема термінографії та перекладу, семантична структура та системообумовлені семантичні характеристики [1; 2]. Багато книг та посібників присвячено вивченню проблеми перекладу наукових текстів, але мало хто зосереджував свої дослідження саме на використанні перекладацьких прийомів подолання лексичних труднощів під час перекладу наукових текстів, а ця тема є досить важливою враховуючи зростаючу популярність іноземних мов та гостру необхідність людини сучасного світу їх вивчати [3].

Мета та завдання статті. Виявити термінологічні та стилістичні труднощі перекладу наукових текстів та розширити уявлення про їх особливості, розглянути практичну реалізацію специфіки використання способів перекладу термінів на українську мову у цій галузі, а також їх співвідношення.

Виклад основного матеріалу дослідження. З точки зору практики перекладу всі елементи денотативної системи вихідної мови (лексичні та фразеологічні одиниці) поділяються на дві групи: 1) ті, що вже мають відповідники («перекладні еквіваленти»); 2) ті, що не мають відповідників у цільовій мові.

Перші називаються одиницями, що мають перекладні елементи у мові перекладу, а другі – безеквівалентними одиницями. Еквівалентні одиниці поділяються на одноквівалентні (ті, що мають тільки один перекладний відповідник) і багато еквівалентні (ті, що мають два або більше перекладних відповідників). Слід мати на увазі, що йдеться про словникові відповідники, тоді як відповідник певного слова чи фрази оригіналу в тексті може бути тільки один з кількох.

Еквівалентні лексичні та фразеологічні одиниці не повністю представлені в перекладних словниках та в текстах, але існують в мові перекладу як перекладні еквіваленти.

Неоднозначні слова мають кілька перекладних відповідників відповідно до кількості їхніх значень (лексико-семантичних варіантів). Відповідники неоднозначного слова називаються варіантними відповідниками. Під варіантним відповідником розуміється один із можливих варіантів перекладу слова (терміна). Варіантний відповідник передає, як правило, якесь одне значення слова вихідної мови, тобто кожний варіантний відповідник є перекладним еквівалентом якогось одного лексико-семантичного варіанта багатозначного слова. Відповідно, кожний з цих лексико-семантичних варіантів має свій перекладний еквівалент.

Варіантні відповідники – це найпоширеніший вид перекладних відповідників, оскільки більшість слів (в тому числі значна кількість термінів) є однозначними, отже потребують під час перекладу вибору або утворення відповідника лексико-семантичного варіанта слова (терміна).

Варіантні відповідники можуть бути зафіксовані в перекладних словниках і тоді вони називаються словниковими варіантними відповідниками [4].

Але перекладачі не завжди мають справу тільки із словниковими варіантними відповідниками – трапляється так, що словники не містять деяких відповідників неоднозначного слова або ж словникові варіанти-відповідники певного слова взагалі не зафіксовані в словниках.

Транскодування – це такий спосіб перекладу, коли звукова або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу.

Розрізняють чотири види транскодування:

- 1) транскрибування (коли літерами мови перекладу передається звукова форма слова вихідної мови);
- 2) транслітерування (слово вихідної мови передається по літерах);
- 3) змішане транскодування (переважне застосування транскрибування з елементами транслітерування);
- 4) адаптивне транскодування (коли форма слова у вихідній мові дещо адаптується до фонетичної або граматичної структури мови перекладу).

Транскодовані терміни, що вже міцно закріпилися в мові перекладу, в словниках можуть подаватися без додаткового описового перекладу.

Транскодування неологізмів відбувається в тих випадках, коли в культурі і, зокрема, в науці країни мови перекладу відсутнє відповідне поняття і відповідний перекладний еквівалент, а перекладач не може підібрати слова в мові перекладу, які б адекватно передавали зміст поняття і задовольняли вимоги до термінотворення. Оскільки при транскодуванні транскодоване слово має одне значення, то такий спосіб перекладу доцільно застосовувати в тих випадках, коли в мові перекладу необхідно створити чітко однозначний термін.

Особливо часто транскодування термінів відбувається, коли термін у мові перекладу складається з міжнародних терміноелементів латинського або давньогрецького походження [5].

Калькування (дослівний або буквальний переклад) – це прийом перекладу нових слів (термінів), коли відповідником простого чи час-

тіше складного слова (терміна) вихідної мови в цільовій мові вибирається, як правило, перший за порядком відповідник у словнику.

Калькування, як прийом перекладу частіше застосовується під час перекладу складних слів (термінів). Воно може застосовуватись також стосовно тільки одного з компонентів складного слова (терміна).

Досить часто калькування застосовується під час перекладу складних термінів, які утворені за допомогою поширених споріднених слів.

Калькування можна застосовувати тільки за умови збереження перекладним відповідником норми вживання і сполучуваності слів в українській мові [6].

Контекстуальна заміна – це така лексична перекладацька трансформація, внаслідок якої перекладним відповідником стає слово або словосполучення, що не є словниковим відповідником і що підібрано із врахуванням контекстуального значення слова, контексту вживання та мовленнєвих норм і традицій мови перекладу.

Слід зазначити, що не існує точних правил створення контекстуальних заміन, оскільки переклад слів у таких випадках залежить від контексту їхнього вживання. Існують чотири основних прийоми створення контекстуальних замін: смислова диференціація, конкретизація, генералізація значення та антонімічний переклад (формальна негативація).

Крайнім випадком семантичного розвитку є так званий антонімічний переклад. Коли форма слова або словосполучення замінюється на протилежну (позитивна – на негативну і навпаки), а зміст одиниці, що перекладається, залишається в основному подібним.

По суті, термін антонімічний переклад, який зустрічається у перекладознавчій літературі, є неточним, оскільки слово, що перекладається, не змінюється на антонім у мові перекладу, а змінює лише форму на протилежну, тоді як його зміст, значення залишається без особливих змін. Тому для позначення цього способу перекладу краще використовувати термін формальна негативація, в якому підкреслюється саме зміна форми слова або словосполучення і йдеться про антонімічність як таку, що пов'язана із зміною змісту на протилежний.

Означена трансформація представлена трьома видами:

1) негативація (слово або словосполучення без формально вираженої суфіксом або часткою заперечувальної семи замінюється в перекладі на слово з префіксом – не або словосполучення з часткою – не);

2) позитивація (слово або словосполучення з формально вираженою заперечувальною семою змінюється в перекладі на слово або словосполучення, яке не містить формально вираженого негативного компонента);

3) анулювання двох наявних у реченні негативних семантичних компонентів.

У певних контекстах деякі англійські слова, що не мають у своєму складі заперечувальних морфем, але містять, як правило, заперечувальний семантичний компонент можуть перекладатися подібними за значеннями словами з префіксом не-, або сполученнями частки – не з антонімічним відповідником слова, що перекладається. Тому формальна негативація є одним з прийомів реалізації контекстуальної заміни, тобто такої лексичної заміни, що можлива лише в певному контекст [3; 4].

Описовий переклад – це такий прийом перекладу нових лексичних елементів вихідної мови, коли слово, словосполучення, термін фразеологізм замінюється в мові перекладу словосполученням, яке адекватно передає зміст цього слова або словосполучення (терміна).

До описового перекладу висуваються такі вимоги:

1) переклад повинен точно передавати основний зміст позначеного неологізмом поняття;

2) опис не повинен бути надто докладним;

3) синтаксична структура словосполучення не повинна бути складною.

При застосуванні описового перекладу важливо слідкувати за тим, щоб словосполучення в мові перекладу точно і повно передавало всі основні ознаки поняття, позначеного словом оригіналу.

Перед застосуванням цього прийому перекладу неологізмів необхідно виконати попередню умову правильності перекладу неологізмів – переконатися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник (зрозуміло, що перекладні словники ще не могли його зафіксувати, проте він може бути зафіксований, зокрема у вже перекладеній нещодавно літературі), щоб правильно розкрити зміст позначеного неологізмом поняття.

Порівняно з транскодуванням, завдяки описовому перекладу досягається більша прозорість змісту поняття, позначеного відповідником неологізму.

Разом з тим, описовий переклад характеризується такими недоліками:

1) при його застосуванні можливо неточне або не чітке тлумачення змісту поняття, позначеного неологізмом;

2) описове словосполучення порушує таку вимогу до термінів, як стислість (а тому такі багатослівні терміни не мають дериваційного потенціалу, тобто, від них важко, якщо взагалі можливо, утворити похідні терміни) [4].

Лексичний елемент, як відомо, перекладається не окремо, сам по собі, в ізоляції від речення та тексту, де він вживається, а в сукупності його контекстуальних зв'язків та функціональних характеристик. Тільки так досягається точність та адекватність перекладу слів (в тому числі й термінів). Чим більше враховуються перекладачем всі характеристики слова, що перекладається, тим адекватнішим буде його переклад.

Важливим способом вибору контекстуального відповідника слова є перекладацька лексична трансформація конкретизації значення, що зумовлена розбіжностями у функціональних характеристиках словникових відповідників лексичних елементів оригіналу та традиціях мовлення.

Конкретизація значення – це лексична трансформація, внаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом (терміном) меншої семантики.

Цей спосіб перекладу частіше застосовується під час перекладу слів із дуже широким, навіть можна сказати, розмитим, значенням: *thing, matter, concern, to come*.

Необхідно зауважити, що англійські слова широкої семантики можуть перекладатися на українську мову за допомогою не тільки конкретизації, а й вилучення їх у перекладі взагалі, а також шляхом використання їхніх словникових відповідників. Слід мати на увазі, що застосування конкретизації у перекладі лексики вимагає творчого підходу з боку перекладача.

У процесі перекладу лексичних елементів перекладні відповідники можуть утворюватися за рахунок не тільки звуження значення англійських слів, а й розширення значення. Лексичною перекладацькою трансформацією, що при цьому використовується є генералізація, внаслідок якої слово із вузьким значення, змінюється у перекладі на слово із ширшим значенням, нерідко, гіпонімом.

Трансформація генералізації звичайно використовується під час перекладу загальнонародного та загальнонаукового шарів лексичного складу наукових і технічних текстів. Оскільки її застосування може призводити до певної втрати точності інформації, використовувати її слід обачно, тільки у тих випадках, коли вживання у перекладі словникового відповідника може призвести до порушення граматичних або стилістичних норм мови перекладу [5].

Як відомо перекладач не має права щось додавати від себе до змісту тексту, що перекладається. Усі змістовні зміни, в тому числі додавання, повинні робитися за межами тексту перекладу – в знесеннях, посиланнях, коментарях, які знаходяться поза текстом, що переклада-

ється. Треба нагадати, що зміст кожного тексту складається з експліцитної (безпосередньо вираженої) та імпліцитної (невираженої в поверховій структурі) частин. При перекладі певні фрагменти експліцитного сенсу оригіналу можуть переходити в імпліцитну частину тексту перекладу і, навпаки, певні фрагменти імпліцитного сенсу можуть знаходити в тексті перекладу вираження на поверхні. Тому, коли йдеться про додавання, як лексичну трансформацію, мають на увазі експліцитне вираження частини імпліцитного сенсу оригіналу в тексті перекладу. Як бачимо, тут не йдеться про зміни змісту оригіналу через вилучення частини або додавання загального сенсу оригіналу.

Трансформація додавання полягає у введенні в переклад лексичних елементів, що відсутні в оригіналі, з метою правильної передачі змісту речення (оригіналу), що перекладається, або дотримання мовленнєвих і мовних норм, що існують в культурі мови перекладу.

Оскільки трансформація додавання зумовлена необхідністю дотримання норм мови перекладу, її застосування потребує знання мови перекладу та її норм.

Через особливості дії принципу мовленнєвих зусиль в англійській мові та у зв'язку з тим, що складні слова (терміни) можуть утворюватися на основі скорочених розмовних, жаргонних або професійних форм, при їх перекладі доводиться вводити певні додаткові лексичні елементи, що відсутні в структурі таких складних слів (термінів), з метою дотримання норм мови перекладу та забезпечення більшої вмотивованості (зрозумілості) перекладених слів (термінів). Перекладач повинен бути свідомим до такої особливості деяких англійських термінів і в разі необхідності застосовувати при перекладі лексичну трансформацію додавання певних доречних слів (термінів).

Перекладач від себе не може вилучати нічого із змісту тексту, що перекладається, вилучати можна лише ті елементи, що певним чином дублюються в оригіналі за нормами мови оригіналу або передача яких мовою перекладу може порушити норми останньої. Для цього застосовується трансформація вилучення – виправдане з точки зору адекватності перекладу, в першу чергу норм мови перекладу, усунення в тексті перекладу тих плеонастичних або тавтологічних лексичних елементів, які за нормами мови перекладу є частинами імпліцитного сенсу тексту.

Слід зазначити, що ця трансформація не є поширеною під час перекладу наукових і технічних текстів. При її застосуванні не допускається зменшення обсягу оригінальної інформації.

У переважній більшості випадків перекладу англійське слово однієї частини мови перекладається на українську мову словом тієї ж частини мови.

Однак така однозначна відповідь у перекладі буває не завжди: через різні лексичні та граматичні особливості мов оригіналу та перекладу та розбіжності у мовленнєвих нормах, перекладачу доводиться застосовувати трансформацію заміни частини мови, коли, наприклад, іменник замінюється під час перекладу на прикметник, а прикметник – на дієслово тощо. Така трансформація може застосовуватися до слів майже всіх частин мови, однак найчастіше це спостерігається у випадку таких частин мови, як іменник, дієслово, прикметник та прислівник.

Заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови може супроводжуватися частковою або повною перебудовою структури речення.

Деякі англійські дієслівні словоформи, що відсутні в українській мові (активний дієприкметник теперішнього часу та пасивний дієприкметник теперішнього часу), замінюються у перекладі на особові форми дієслів у складі підрядного речення.

Трансформація заміни застосовується у тих випадках, коли збереження частиномовної характеристики слова, призводить до порушення граматичних норм мови перекладу та норм слововживання [4; 5].

Сутність трансформації перестановки (пермутації) полягає в тому, що під час перекладу лексичні елементи міняються місцями. У науково-технічному перекладі така трансформація застосовується досить рідко.

Висновки. Для наукових текстів характерною рисою є наявність спеціальної термінології, причому деякі з термінів – складні. Це ж вимагає від перекладача однозначності та чіткості під час перекладу. З точки зору практики перекладу доцільно розрізняти випадки, коли варіантні відповідники слова подано в словнику та коли вони в словниках відсутні частково або повністю. У першому випадку перекладач вирішує завдання вибору одного адекватного в даному контексті варіантного відповідника слова-оригіналу з кількох, поданих у словнику. Для цього перекладач повинен точно визначити лексично-семантичний варіант слова, після чого підібрати належний варіантний відповідник з тих, що наведені у словнику.

У тих випадках, коли варіантні відповідники певного слова вихідної мови в словниках відсутні, перекладач спочатку також повинен точно визначити, в якому значенні вжито багатозначне слово, а потім вже перекласти його одним із способів перекладу слів.

Перекладачу слід зважати на лексико-граматичні трансформації, тобто на структурні та лексико-семантичні розходження між англійською та українською мовами, які вимагають під час перекладу перебування синтаксичної структури речення або лексичних змін. Оскільки лексика тісно пов'язана з граматиною, то дуже часто внаслідок трансформацій одночасно відбуваються лексичні та граматичні зміни.

Список літератури

1. Карабан, В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури [Текст]: у 2-х ч. Ч. 1. / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 271 с.
2. Карабан, В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури [Текст]: у 2-х ч. Ч. 2. / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 302 с.
3. Корунець, І. В. Теорія та практика перекладу [Текст] / І. В. Корунець. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 446 с.
4. Чередниченко, О. І. Теорія і практика перекладу [Текст] / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2005. – 370 с.
5. Левицкая, Т. Р. Теория и практика перевода [Текст] / Т. Р. Левицкая, А. М. Фиттерман. – М. : Изд. лит-ры на ин. яз., 2003. – 263 с.
6. Черноватий, Л. М. Психолінгвістичні основи теорії педагогічної граматики [Текст] / Л. М. Черноватий. – Х. : Основа, 2006. – 245 с.

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.

© А.О. Колесник, О.Ф. Белікова, 2010.

УДК 64.033.311

О.М. Варипась, канд. філос. наук

СТРАТЕГІЇ СПОЖИВАННЯ У КОЛИШНЬОМУ РАДЯНСЬКОМУ ТА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПЕРІОДАХ ЗА МОДЕЛЛЮ «СУСПІЛЬСТВА СПОЖИВАННЯ» Ж. БОДРІЙЯРА

Розглянуто спробу більш цілісно та системно дослідити функціонування концепту «суспільство споживання», розробити модель формування суспільства споживання в пострадянській незалежній Україні, а також виявити ті риси характеристики та аналізу суспільства, які можна використовувати в емпіричних соціологічних дослідженнях.

Рассмотрена попытка более целостно и системно исследовать функционирование концепта «общество потребления», разработать модель формирования общества потребления в постсоветской независимой Украине, а также выявить те черты характеристики и анализа общества, которые можно использовать в эмпирических социологических исследованиях.

In the paper attempt more completely and is system to investigate functioning concept "consumer society" is considered, to develop model of formation of a consumer socie-